

**LA SOCIETAT CATALANA AL VOLTANT DE
LA GUERRA DE SUCCESSION:**

***ARENYS DE MAR ENTRE ELS
SEGLES XVII I XVIII.***

Esther Castañeda i Massaguer
Treball fi de grau, curs 2016-2017
Tutor: Dr. Jaume Dantí i Riu
Àrea d'Història Moderna
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

Índex

Resum.....	3
Introducció	4
1- Economia i societat a la Catalunya de mitjans del segle XVII.	5
1.1: Etapa introductòria sobre la societat catalana de 1650 fins al 1700. Noves iniciatives econòmiques.	5
1.2: 1680, el comerç interior i el comerç exterior. Indústria agrària, indústria drapera, mercat marítim. Narcís Feliu de la Penya reformista econòmic i nou impulsor mercantil.....	6
1.3: Revoltes populars, propulsors partidaris del bàndol austriacista.....	8
2- La Guerra de Successió a les terres catalanes: el Maresme, escenari de conflictes.....	11
2.1: Les conseqüències de la guerra al Maresme.	13
2.2: L'endemà de la derrota al 1714. Una nova configuració institucional imposada. Absolutisme Borbònic.	17
2.3: Nous horitzons econòmics i geogràfics: noves xarxes comercials cap a les Índies.	19
3- Arenys de Mar entre els segles XVII i XVIII: nucli creixent dins la xarxa comercial del litoral català.	20
3.1: Economia i comerç agrari entre turons i viles. L'estructura social i el domini de la propietat: terres de vinyes.	20
3.2 Quotidianitat i vida familiar als espais domèstics: convivència familiar compartida amb l'activitat laboral.	21
3.3: Arenys de Mar durant la guerra de successió. La Família Milans, de família negociant a mercaders comercials.....	22
3.4: Una cultura de mar: Obertura comercial cap a les Índies. Nova indústria naval arenyenca: de l'Escola de Pilots de Josep Baralt a la Real Escola Nàutica. Les puntes, la indústria fabril domèstica.	27
4- Idear i construir un Retaule Major per l'Església Parroquial de Santa Maria d'Arenys durant la Guerra de Successió:	28
4.1: El principi: la construcció de l'Església, eix principal vers la independència del veïnat de Mar de Sant Martí d'Arenys. Segles XVI-XVIII.....	28

4.2: Segle XVI: primers projectes per fabricar un retaule per l'altar major. Segle XVIII: organització i construcció del retaule barroc de l'escultor vigatà Pau Costa entre els anys 1706 i 1712.....30

Conclusió.....39

Bibliografia

Resum.

Arenys de Mar cap a finals del segle XVII fins ben entrat al segle XVIII va experimentar canvis en l'entorn social, comercial i econòmic dins d'un marc creixent, essent testimoni de les greus conseqüències dels últims anys de la Guerra de Successió (1700-1715). Un aspecte rellevant del període és la fabricació del retaule major de la Parròquia de la vila que es va dur a terme entre els anys 1706 fins al 1712 coincidint amb el conflicte internacional. La realització del retaule ens serveix de clau per conèixer la societat arenyenca de l'època -vinculada amb la resta de la societat catalana-, quins procediments varen seguir i quines dificultats van experimentar per obtenir finalment la tan esperada i prestigiosa obra arquitectònica.

Paraules clau: Guerra de Successió, societat catalana, Arenys de Mar, retaule major barroc, expansió comercial.

Abstract.

Arenys de Mar at the end of the seventeenth century and until the eighteenth century experimented changes in the social, trade and economic environment within a growing frame, being witness to the serious consequences of the last years of the War of Succession (1700 - 1715). One relevant aspect of the period is the manufacture of the main altarpiece of the village parish which was carried out between 1706 to 1712 coinciding with the international conflict. The realization of the altarpiece serves us as a key to know the citizens of Arenys of the time -linked with the rest of Catalan society-, to know the procedures that were followed and the difficulties experienced to finally get the long-awaited and prestigious architectural work.

Keywords: War of Succession, catalan society, Arenys de Mar, baroque altarpiece, commercial expansion.

Introducció:

Al 2012, any de commemoració del tercer centenari de l'acabament de la construcció del retaule barroc de la Parròquia de Santa Maria d'Arenys, vaig tenir el privilegi d'iniciar el cicle de visites guiades sobre l'origen de l'església i la història del retaule. Paral·lelament, dites obres arquitectòniques estan vinculades amb la història del creixement de l'antic Barri de Ribera de Sant Martí d'Arenys fins a convertir-se en Santa Maria d'Arenys, una vila en expansió econòmica durant el segle XVIII.

A partir d'aquell moment, la meva curiositat em va portar a recercar més informació fins a realitzar aquest treball. Comprendre tots els esdeveniments ocorreguts al voltant de la Guerra de Successió coincidint amb la construcció del retaule m'ha ajudat a aprofundir sobre la història de la societat arenyenca de l'època.

Cal destacar de la bibliografia utilitzada, la primera anàlisi documental arxivística del retaule que va dur a terme el jurista, arxiver i historiador arenyenc Josep Maria Pons i Guri: *El Retablo Mayor de Arenys de Mar*, obra de Pau Costa i publicada als *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* a l'octubre del 1944.

Aquest treball vincula l'obra d'en Pau Costa d'Arenys de Mar amb els fets polítics, econòmics i socials viscuts a la Catalunya de finals del segle XVII fins a principis del segle XVIII.

1- Economia i societat a la Catalunya de mitjans del segle XVII.

1-1- Etapa introductòria sobre la societat catalana de 1650 fins al 1700. Noves iniciatives econòmiques.

L'última meitat del segle XVII va ser un període important per comprendre els esdeveniments sorgits arran la Guerra dels Segadors de 1640 fins arribar a la Guerra de Successió al 1702. La població més vulnerable vivia dins una repressió política i alhora controlada a causa dels allotjaments militars imposats pel poder reial. Van créixer també les tensions i els conflictes amb França després del Tractat dels Pirineus de 1659, especialment per la pèrdua de territori català: la rica plana del Rosselló. Els francesos aprofitant l'afebliment de les institucions catalanes, van envair assíduament les terres del Principat. Tot plegat va causar malestar general i es va anar gestant el recel a la població catalana vers els francesos, però també cap a la classe dirigent catalana vinculada amb els privilegis reials. Aquests greuges van propiciar nous moviments socials en aquests últims anys.

Malgrat aquests esdeveniments, a finals del segle XVII a Catalunya s'hi presentà un aspecte important, el redreçament econòmic. Gràcies a la descentralització industrial ocorreguda a la ciutat de Barcelona a causa de la rigidesa gremial i la forta fiscalitat municipal, altres zones del Principat van experimentar canvis econòmics i transformacions urbanes. Els mercaders estrangers desviaven les seves mercaderies cap a altres ports propers a la ciutat comtal, i així evitaven pagar alts impostos i altres taxes. El redreç econòmic va arrelar sobretot a la façana litoral del Principat obrint-se camí també amb una nova comercialització: el cultiu de la vinya i el cultiu del cereal. D'aquesta manera s'unia el litoral amb l'interior impulsant l'economia al Principat, però algunes zones quedaren estancades. La revifalla econòmica es va aturar amb l'esclat del conflicte internacional de la Guerra de Successió, i amb la irrupció de la nova política absolutista de Felip V. Però com s'anirà detallant en aquest treball, el redreç de final del 1660-80 es consolidà un cop ben entrat al segle XVIII¹.

¹ DANTÍ I RIU, Jaume: Catalunya entre el redreç i la revolta: afebliment institucional i diferenciació social, *Manuscripts. Revista d'història Moderna* 30, 2012, pàg. 56-57.

1.2. 1680: el comerç interior i el comerç exterior. Indústria agrària, indústria drapera, mercat marítim. Narcís Feliu de la Penya reformista econòmic i nou impulsor mercantil.

Barcelona seguia coordinant el sector industrial i es va mantenir com a ciutat principal i capdavantera dins la xarxa urbana. Però com s'ha dit en l'apartat anterior, una bona part de la producció –sobretot la indústria drapera– es desplaçà cap a altres ciutats, com ara a Sabadell, Terrassa, i a les viles costaneres properes a Barcelona, com ara Mataró, però també a Vic, Manresa i Igualada. D'aquesta manera, les xarxes menors connectades amb la xarxa principal dibuixaven la nova xarxa urbana catalana. Remarcant el cas de Mataró, on es va desenvolupar una important vinculació amb Barcelona i alhora una connexió amb el Vallès i la resta de la zona del Maresme arribant fins al Ripollès.² Afegir, era necessari aprofitar aquests nous rumbos econòmics per potenciar noves vies comercials fins al Pirineu central; la idea era deixar de mantenir el poder entre les famílies benestants de la capital del Principat. Com defineix Jaume Dantí, l'espai rural i l'espai urbà tot i ser dos móns separats, varen dependre l'un de l'altre per incentivar l'economia del país, sobretot just en el moment que s'inicià la protoindustrialització, moment dels intercanvis comercials entre la manufactura rural i la manufactura urbana³.

Mataró és un referent de la primera protoindustrialització a la rodalia de Barcelona amb la producció del vidre, iniciant una nova xarxa comercial i desvinculant-se cada vegada més del control de la ciutat comtal. Però, per raons econòmiques i comercials, seguia mantenint–hi la seva connexió: el binomi del vidre català⁴. Les arrels dels forns del vidre a Mataró provenien ja des del segle XVI amb consolidació al segle XVII⁵; a més es troba en un punt molt ben comunicat tant per via marítima com per via terrestre i a només trenta quilòmetres de la capital.

A partir de 1660, es produïren processos de parcel·lació d'algunes propietats, donant pas a una concentració important de terres i masos als nous pagesos benestants. Un exemple sobre l'evolució dels grups familiars als nuclis creixents, en aquest cas a la

² DANTI i RIU, Jaume: *Barcelona i la xarxa urbana catalana als segles XVI-XVIII, Ciutats, viles i Pobles a la Xarxa Urbana de la Catalunya Moderna*. Barcelona, 2005, pàg. 13.

³ *Ibidem*, 2005, pàg. 10.

⁴ DANTI RIU, Jaume, 2012, pàg. 58.

⁵ GIMÉNEZ BLASCO, Joan: *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*, Mataró, 2001, pàg. 502.

Costa del Maresme, és la família Feliu de la Peña -entre altres- que va esdevenir una de les nissagues emergents de la pagesia benestant, tot consolidant les seves relacions comercials amb Barcelona. Aquesta nova classe burgesa de finals de segle XVII serà la lluitadora per protegir els seus béns i assegurar-se el creixement econòmic durant la Guerra de successió⁶.

Els Feliu de la Peña eren una antiga família de pagesos benestants de Mataró coneguda ja al segle XIV, i van protagonitzar una important escalada social amb el negoci de les botigues de teles⁷. Recalcar la figura de Narcís Feliu de la Peña –nét del corder instal·lat a Barcelona-, que es va orientar com a historiador, publicista, emprenedor, impulsor econòmic, doctorant-se en lleis, i partidari austriacista. Tot i deixar de seguir la tradició familiar, mai va perdre el contacte amb el món de la menestralia i dels mercaders⁸, ja que al 1681 per encàrrec dels gremis més importants i influents de Barcelona (paraires, velluters, velers i barretaires) va publicar el seu *Político Discurso*, obra en què defensava el proteccionisme per al comerç català envers les mercaderies estrangeres. De la Peña volia impulsar la productivitat i fomentar la navegació catalana amb la formació de companyies pròpies de comerç. Amb la seva altra obra, el *Fènix de Catalunya*, va evocar el somni de resurrecció per Catalunya representada amb la imatge del Fènix ressorgint de les seves cendres⁹.

El *Fènix de Catalunya* era l'obra de referència dins les institucions catalanes amb objectiu de fomentar el comerç i la producció manufacturera; a més va tenir una gran acollida als cercles castellans. A partir d'aquest moment, Feliu de la Peña fou anomenat l'any 1684 representant català a la Junta de Comerç de Madrid. És una obra ambiciosa amb un ampli programa de regeneració econòmica pel país a partir de l'activitat mercantil i a l'estil holandès, model inspirador per a l'autor¹⁰. L'objectiu de Feliu de la Peña era potenciar les forces socials i econòmiques de Catalunya per competir amb les potències atlàntiques. El rei Carles II pretenia aprofitar les noves propostes catalanes per impulsar l'economia a la monarquia hispànica.

⁶ OLIVA I RICÓS, Benet: *La Generació de Feliu de la Peña. Burgesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, Ed. Universitat de Lleida, 2001, pàg. 15.

⁷ *Ibidem*, 2001, pàg. 67-69.

⁸ ESPINO, Antonio: *Narcís Feliu de la Peña. Catalunya durant la Guerra de Successió. Volum I. Àustries contra Borbons*, Barcelona, 2006, pàg. 18.

⁹ VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals, Vol.II, Medi Històric*, Barcelona, 1964, pàg. 391.

¹⁰ ESPINO, Antonio, 2006, pàg. 18.

Per aquest motiu, Narcís Feliu de la Penya era fidel a la dinastia dels Àustries. Així, el seu posicionament clau era el d'exercir d'intermediari entre els comerciants i el sector privilegiat. Tanta facilitat per al creixement econòmic no donava fruits a tot arreu. Als anys noranta del segle XVII l'enriquiment –com s'ha dit anteriorment- no arribava a totes les zones del país, només a zones geogràfiques concretes i sols certs sectors gaudien dels privilegis, una de les raons de la revolta dels barretines i alçament dels pagesos entre 1687 i 1689¹¹.

1.3: Revoltes populars, propulsors partidaris del bàndol austriacista.

Durant el regnat de Carles II es van establir noves relacions comercials amb Holanda; la monarquia tenia un nou aliat i varen desenvolupar junts interessos comercials per competir amb França. A més, Holanda necessitava els ports del mediterrani per als seus mercaders i per exportar els seus productes. Noves relacions polítiques i diplomàtiques entre la monarquia hispànica i Holanda van permetre a aquests últims dirigir el comerç i el moviment dels vaixells. Així és com alguns ports de la façana marítima de la Península van esdevenir punts de contacte entre el nord i sud d'Europa¹².

Mentrestant, creix el malestar entre els catalans amb els francesos i van anar augmentant els enfrontaments entre ambdós en diverses etapes (1653 i 1659 i 1667 i 1668); es van generar més tensions fins que esclatà una nova guerra amb França entre 1689 i 1697. Aquesta nova situació bèl·lica amb el país veí va donar a conèixer les males relacions que existia entre la corona hispànica i les institucions catalanes, però també entre els diferents grups dirigents catalans. Però tot i les tensions, els membres de la Companyia Feliu de Penya -partidaris del Rei Carles II- eren els primers en beneficiar-se amb les tropes pels contractes de proveïment i obtenien favors de la corona hispànica. La majoria per aconseguir amb la corona varen rebre el títol de Ciutadà Honrat¹³.

Així, mentre el grup dels Feliu de la Penya obtenia favors, guanys i privilegis, la guerra afeblia els béns i els beneficis d'una part de la població, sobretot a la zona rural.

¹¹ OLIVA I RICÓS, Benet, 2001, pàg. 132-133.

¹² *Ibidem*, 2001, pàg. 147-148.

¹³ ALBAREDA I SALVADÓ, Joaquim i GIFRÉ I RIBAS, Pere: *Història de la Catalunya Moderna. Segles XVI-XVIII*, Barcelona, 1999, pàg.100.

Un altre efecte negatiu va succeir, als anys vuitanta i per causes climatològiques les collites a bona part del territori es varen veure afectades. Es va repetir la crisi econòmica provocant l'augment de la mortalitat. Una de les primeres zones afectades va ser el Vallès Oriental amb un descens de la producció; però la situació es va expandir cap a altres comarques com ara, a l'Alt Urgell, a la Conca de Barberà, al Baix Empordà i al Tarragonès. Un cúmul de mala sort va fer augmentar el malestar a la població rural, i a més els allotjaments militars agreujaren encara més la situació penosa a les famílies pageses fins a esclatar la revolta ¹⁴.

La Cort insistí en mantenir a la frontera amb França un equipament militar per controlar la zona. Però tot aquest desplegament era abusiu per a l'economia de la població que havia d'assumir el manteniment de les tropes castellanques, i fer front a les tropes franceses. Només els privilegiats –nobles, ciutadans Honrats, Doctors, etc- n'estaven exempts. Les zones geogràfiques que van patir fortament l'obligació a allotjar els militars són les que no havien conegut grans transformacions econòmiques durant aquest final de segle XVII. Per aquest motiu, la població assentada a les ciutats i a les viles –sobretot costaneres- on la represa econòmica era palesa, no van participar a la mobilització. Al 1689, Tarragona, Girona, Vic, Manresa, Mataró, Moià, Balaguer, Castellterçol, Valls, Reus, Cervera i Tàrraga van negar la col·laboració als barretines¹⁵. Els interessos econòmics d'alguns benestants pesaven massa per deixar de banda a la monarquia, única institució capaç de posar en pràctica els seus projectes emprenedors¹⁶.

Com a conseqüència de les desigualtats econòmiques, la població sobretot rural es va alçar. Els diferents aixecaments dels Barretines produïts entre els anys 1687 i 1690 compartien tipologies entre els moviments populars de l'antic règim: antisenyorial, enfrontaments entre privilegiats i no privilegiats, l'antifiscal, resistència al poder reial a causa del sosteniment econòmic cap a l'exèrcit. Més enllà de les terres catalanes, el País Valencià tingué moviments similars als barretines; enfrontaments evidenciant les mateixes inquietuds entre valencians i catalans en contra dels privilegis cap als benestants. El fonament dels interessos del revoltats era acabar amb la repressió sobre els pagesos.¹⁷

¹⁴ DANTI RIU, Jaume: 1990, pàg. 87.

¹⁵ ALBAREDA I SALVADÓ, Joaquim i GIFRÉ I RIBAS, Pere: 1999, pàg. 103.

¹⁶ OLIVA I RICÓS, Benet: 2001, pàg. 135.

¹⁷ DANTI RIU, Jaume: 1990, pàg. 119.

Amb una situació constant de revolta, s'hi afegí com s'ha dit anteriorment, la guerra amb França. Els barretines es trobaven entremig dels dos exèrcits enfrontats. Les conseqüències d'anys de revolta fou la derrota dels Barretines a partir de la forta intervenció militar a Catalunya al 1690. La divisió entre les classes dirigents catalanes, la burgesia urbana i les institucions deixaven aïllats als Barretines. Malgrat la derrota, les reivindicacions varen aconseguir la reintegració dels diputats destituïts i el no cobrament de les contribucions militars¹⁸.

La revolta valenciana de 1693 es va caracteritzar per la resistència al pagament dels drets senyorials i la revisió de les cartes de poblament. Com a conseqüència dels fets, es va reprimir per la força als cabdills revoltats. La crispació amb violència es va estendre per tota la zona nord i sud de València, fins a la zona d'Alacant. L'acabament de la revolta fou quasi igual com la de Catalunya; es va fer una crida per desmobilitzar als revoltats i se'ls va oferir el perdó general, exceptuant per això als cabdills.

Aquest mateix final de segle XVII tingué també repercussions socials a les Illes Balears. La problemàtica va ser diferent als descrits anteriorment, i no foren aixecaments antisenyorials, sinó per manca de subsistències a la població. Al mes de juny de 1689 esclatà un motí, saquejaren les taules del pa. Resumint molt breument, el conjunt dels Països Catalans varen viure situacions semblants d'inestabilitat social i tota classe de greuges econòmics¹⁹.

Els canvis sobrevinguts tant a nivell social, polític com econòmics als revoltats Barretines no tingueren res a veure amb la composició social dels bàndols en la Guerra de Successió. Acabat el mil sis-cents i entrat el mil set-cents, mor Carles II i les disputes per al tron es van accentuar. El punt de sortida de la Guerra de Successió al Principat s'originà a causa dels conflictes socials interns. Els problemes de convivència causant tensions entre grups i institucions van ser aprofitats pels aliats que decidiren el que més els hi convindria. Per conseqüent, l'evolució de la guerra comportaria canvis forçats i sembla evident que els interessos socials i econòmics quedarien per sobre dels interessos dinàstics²⁰.

¹⁸ DANTI RIU, Jaume: 1990, pàg. 130-135 i pàg. 140 i 150.

¹⁹ *Ibidem*, 1990, pàg. 158-169.

²⁰ *Ibidem*, 1990, pàg. 197-198.

2- La guerra de successió a les terres catalanes: el Maresme, escenari de conflictes.

Cap a finals del segle XVII i entrant al segle XVIII, Europa era un conglomerat d'estats que competien militarment i comercialment entre sí per obtenir la supremacia econòmica. El segle XVII fou econòmicament holandès. Els holandesos es van aliar amb els anglesos i la monarquia hispànica per evitar tot intent de superioritat francesa. Per conseqüent, cap al segle XVIII van començar les lluites entre França i Anglaterra per la hegemonia mercantil. Una de les lluites principals serà la Guerra de Successió (1702-1713) que assentà les bases de l'hegemonia mundial britànica²¹.

Amb la temuda successió borbònica, es començà a viure molta inquietud a les viles catalanes; fet que va portar a la població assumir esforços, resistir i reforçar la causa austriacista per frenar les accions franceses. A la plana de Vic, dels qui van encapçalar la revolta dels barretines, eren clars seguidors de l'arxiduc Carles i es feien anomenar "Aligots", "imperials" o "maulets" en oposició als botiflers partidaris de Felip V. D'altra banda, els militars defensaven les Constitucions. Però tots dos encara no tenien prou força ni capacitat organitzativa. Una part de la burgesia mercantil, formada bàsicament a partir de la fusió dels sectors de l'alta burgesia mercantil de Barcelona i la burgesia mercantil emergent al litoral, es van identificar amb el bàndol austriacista i van aportar l'imprescindible finançament a les operacions militars²².

Mentrestant, mort un possible pretendent al tron hispànic: Josep Ferran de Baviera. Felip d'Anjou, nét del rei de França Lluís XIV i l'Arxiduc Carles, fill de Leopold I d'Àustria, van començar a competir per la successió. A la mort de Carles II al 1700, Lluís XIV va acceptar el testament que el rei féu a favor del seu nét Felip, i el Duc d'Anjou fou coronat rei d'Espanya el 16 de novembre a Versalles tot renunciant als seus drets al tron de França²³. Al 1701, els enemics de França s'uniren en la Gran Aliança de la Haia per seguir mantenint els seus interessos comercials a la monarquia hispànica i ajudar-se militarment contra la coalició borbònica. En el mateix any, Felip V va ser proclamat rei d'Espanya a Madrid el 8 de maig de 1701 i es dirigí cap a Catalunya per convocar les Corts a Barcelona. Alguns dels seus primers objectius era

²¹ OLIVA I RICÓS, Benet: *La Guerra de Successió i el Maresme: una visió econòmica*. La guerra de Successió i les seves conseqüències: el segle XVIII al Maresme. *VII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme*, El Masnou, 2013, pàg. 15.

²² OLIVA I RICÓS, Benet: 2001, pàg. 161-162.

²³ SERRANO I MÉNDEZ, Alexis; ALMUZARA, Rosa: *El Maresme en la línia del temps de la guerra de Successió (1702-1714)*. *Col·lecció documents i estudis maresmencs nº1*. Mataró, 2015, pàg. 29.

oferir reformes fiscals i comercials per als catalans. Volia complaure al poble català amb la seva presència pública, principalment entre la noblesa²⁴. Concloues les corts, el 14 de gener de 1702 els negociants i nobles varen quedar satisfets amb les mesures econòmiques aprovades; es pretenia concedir vàries concessions, com ara la formació d'una Companyia Nàutica Mercantil Catalana, amb possibilitat d'enviar dos vaixells a l'any des de Barcelona a Amèrica, la prohibició del consum de teixits estrangers, entre d'altres. La qüestió era donar facilitats al sector mercantil català, propiciar el seu desenvolupament econòmic, i superar la ruptura social provocada pel bandolerisme²⁵. Tot i el bon resultat obtingut als pactes, Narcís Feliu de la Peña considerà les corts amb resultats satisfactoris però no definitius; s'esperava encara l'arribada de l'Arxiduc Carles.

La vinculació de la Companyia de Feu Feliu de la Peña amb les institucions reials, l'exèrcit i l'artilleria venia de lluny des dels anys 1671 i 1692. Molts dels seus socis varen participar en la creació de la Companyia de la Santa Creu (1691) i més tard en la Companyia de Gibraltar (1709), projecte per dur a terme la projecció econòmica catalana vers l'Atlàntic durant la Guerra de Successió²⁶. Feliu de la Peña es mostrà com un partidari austriacista i contribuí a defensar la seva ciutat. Més endavant, l'arxiduc Carles –com a Carles III- el va nomenar cavaller de l'ordre de Sant Jaume i exercí d'Advocat Reial a les Corts entre els anys 1705-1706²⁷. En els últims anys, publicà la darrera obra, els *Anales de Cataluña*, i fou una de les seves obres històriques més rellevants sobre Catalunya. Aquest discurs es va prohibir durant el regnat de Felip V ja que fou un símbol on Feliu de la Peña mostrava molt obertament la seva clara intenció patriòtica amb càrrega ideològica austriacista.

A diferència de les Corts borbòniques, les Corts convocades per Carles III tingueren una major rebuda per part de les ciutats i de les viles del Principat. Els debats a les Corts van confirmar la vice regia i tot el model polític català amb les obligacions constitucionals de la Generalitat catalana. S'actuà ràpid per prendre tot un seguit de mesures de reforç territorial. Les corts insistiren salvaguardar els municipis contra els allotjaments amb la construcció de casernes, per aquesta raó es va reforçar el poder

²⁴ VILAR, Pierre:1964, pàg. 416.

²⁵ ALBAREDA, Joan: *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*, Barcelona, 2000, pàg. 39-40.

²⁶ ESPINO, Antonio: 2006, pàg. 19.

²⁷ *Ibidem*, 2006, pàg. 19.

municipal. També es va reforçar la transparència de la justícia, la millora administrativa i de l'arxiu reial. S'aprovaren les lleis d'interès socioeconòmic, sobre deutes, crèdits, actuació notarial i judicial, etc. Un fet rellevant, les noves Constitucions de 1706 anomenaven el Rosselló i la Cerdanya com a regions formant part de Catalunya, deliberacions no contemplades a les Corts de Felip V. Era important recuperar el territori perdut en mans dels francesos.

2.1: Les conseqüències de la guerra al Maresme.

El Maresme fou una zona estratègica tot quedant dividit entre el Comtat de Barcelona i el Comtat de Girona i *aquesta condició de cruïlla jurídica*²⁸ tant a prop de la façana marítima i a la vora del casal barceloní, l'ha condicionat pel seu alt interès polític i socioeconòmic. Històricament, les poblacions del litoral de la dita Marina de Llevant es varen originar tant amb un règim senyorial com amb un règim reial; tot una realitat territorial amb diferents jurisdiccions. Aquesta diversitat jurídica podia ser un inconvenient a l'hora de resoldre problemes sobretot durant la Guerra de Successió²⁹. Malgrat ésser una zona austriacista, cal remarcar que hi hagué també un nucli important borbònic: Alella, Dosrius, Premià de Dalt, Sant Cebrià de Vallalta i Mataró.

Un fet inesperat farà capgirar la situació de la guerra. La mort prematura de l'Emperador d'Àustria Josep I, germà de l'Arxiduc Carles, va comportar canvis en la política dels Habsburg. Aquesta nova configuració posà de nou en perill l'equilibri europeu. Els països veïns van mostrar preocupació veient com creixia l'imperi austríac. Si el nou emperador d'Àustria, Carles VI, es mantenia igualment al tron hispànic, el poder internacional trontollava. Per tant, un cop Carles assumí el seu nou rol com a Emperador, els països aliats van canviar ràpidament d'actitud. Els anglesos van reduir l'ajuda econòmica i militar als àustries; ja no els era viable per als seus interessos, molt especialment si deixaven que els Habsburg dominessin majoritàriament les ciutats portuàries importants de la Península, com ara Barcelona, Alacant, Gibraltar i Portugal. Anglaterra mirava amb recel el domini comercial a les Índies que estava en mans dels francesos quan es va iniciar el conflicte internacional³⁰. Aquesta situació provocà que els aliats -Anglaterra, els Països Baixos i Portugal- signessin la Pau d'Utrecht a l'abril de

²⁸ SERRANO I MÉNDEZ, Alexis; ALMUZARA, Rosa: 2015, pàg. 42.

²⁹ *Ibidem*, 2015, pàg. 42.

³⁰ ALBAREDA, Joan: 2000, pàg. 69.

1713 amb les potències borbòniques. El Principat decidí seguir lluitant; decisió presa per part de la Junta General dels Braços reunida a Barcelona per evitar com fos caure en mans dels borbons³¹. El conflicte internacional deixà pas a la negociació diplomàtica, però els catalans, malgrat els compromisos adquirits amb els anglesos (Pacte de Gènova al 1704), van ser abandonats. A partir d'aquell moment, Catalunya es quedà sola, aïllada i desprotegida dels atacs.

Entre el mes d'agost de 1713 i el llarg 1714, el Maresme fou escenari d'importantes operacions militars entre els dos bàndols amb greus conseqüències per a la població. Els atacs s'intensificaren molt especialment a la zona d'Arenys de Mar. A l'agost de 1713 s'efectuà el desembarcament del diputat militar austriacista Antoni de Berenguer i del General Rafel Nebot³² amb objectiu de reorganitzar les forces militars, reclutar voluntaris a favor de la causa austriacista i protegir la zona de les insurreccions bèl·liques borbòniques. Aquest desplegament tenia la intenció d'alleujar el setge de Barcelona. En el mateix desembarcament també comptà amb figures de relleu: el coronel Dalmau i el coronel Ermengol Amill, que comandava un regiment de miquelets. L'expedició catalana es dividí en dues parts: l'una en mans del general Nebot que s'encaminà vers Vic, i l'altra sota les ordres del coronel Ermengol Amill, amb objectiu d'aturar les insurreccions filipistes.

Ràpidament, els atacs es propagaren cap a Caldes d'Estrac, on es va dur a terme un combat que acabà amb 117 baixes borbòniques per només 4 morts i 10 ferits en el bàndol català³³. A Arenys de Munt, gràcies a la vigilància del coronel Amill la vila no patí gaires ensurts. A la mateixa vila de Sant Martí d'Arenys, hi residia Francesc Bellsollell de la Torre³⁴, membre d'una important família destacada de l'època, que fou un espectador d'excepció durant la Guerra de Successió: *El dia que les tropes borbòniques passaren per Arenys de munt, la gent se retirà de sas casas fugint per las muntanyas perquè vingué una notícia que nos volia saquejar, y ha Déu gràcies no fou.* Els borbons s'instal·laren a Arenys de Mar i no s'atreviren a pujar de nou riera amunt ja

³¹ RODRIGUEZ FITA, Montserrat: Arenys de Mar 1714. Un poble en peu de guerra. *Catàleg Exposició de l'Ajuntament d'Arenys de Mar*, 2014, pàg. 3.

³² SERRANO I MÉNDEZ, Alexis; ALMUZARA, Rosa: 2015, pàg. 41.

³³ RODRIGUEZ FITA, Montserrat: 2014, pàg. 5.

³⁴ FORN I SALVÀ, Francesc: *La Guerra de Successió i el Maresme. La crònica de Francesc Bellsollell de La Torre: una visió dels fets de 1713 i 1714 a Sant Martí i Santa Maria d'Arenys*. La guerra de Successió i les seves conseqüències: el segle XVIII al Maresme. *VII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme*, El Masnou, 2013, pàg. 115.

que Amill i els seus miquelets estaven repartits pels turons del voltant prop de les dues viles³⁵. Altres viles del voltant patiren atacs: Sant Iscle de Vallalta, Canet de Mar, Sant Pol de Mar, entre d'altres.

Barcelona cada vegada més es veia immersa en una difícil situació. El 5 d'octubre de 1713 molts ciutadans de Barcelona decidiren abandonar la ciutat cap a altres poblacions. El Maresme –Arenys de Mar, i sobretot Mataró- acollí als refugiats conjuntament amb Vilafranca del Penedès. Bellsollell en les seves cròniques explicà més fets del setge que patí Barcelona, sobretot en el moment en què va començar l'exigència d'impostos a partir de desembre del 1713. L'autor també descriu com el litoral i des de Mallorca feien arribar provisions als barcelonins: carn, llenya, carbó, etc. El Maresme s'implicà bastant en la lluita per sobreviure a la rudesia dels últims anys de la guerra.

Cap a finals de 1713 i com explica Josep Maria Torras, intentar ajudar a la ciutat de Barcelona tingué greus conseqüències per a la població civil que patí la violència, la repressió dels filipistes i els actes de saqueig executats pels combatents catalans que també havien de sobreviure sobre el terreny a costa de les collites dels pagesos. Així ho descriu: *tot fou en va, y destrucció dels pahys, perquè tras ells anava una tropa forta de espanyols y francesos, y no eran fora uns que ja arribavan los altres, y mal aventurat quis movia y topava ab armas, que luego lo penjaven, y si uns robaven, pitjor feyen los altres*³⁶.

Les tropes franceses es decidiren a perseguir als revoltats. Al Maresme les actuacions de violència extrema foren aplicades de manera indiscriminada, com per exemple a la zona d'Arenys: *se mandó castigar a la villa de Arenys y pueblos cercanos, porque no se habían opuesto al desembarco que el diputado militar había hecho en aquellas playas en 9 de agosto*. Els borbons van castigar les poblacions, i molt durament els qui havien ajudat les tropes austriacistes. La seva manera de control era imposar un pla estratègic contra la població civil. A mida passaren les setmanes, la política de terror militar fou aplicada per tot Catalunya³⁷.

³⁵ FORN I SALVÀ, Francesc: 2013, pàg. 123.

³⁶ TORRAS I RIBÉ, Josep Maria: *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica. (1713-1715)*, Barcelona, 2005, pàg. 68-69.

³⁷ *Ibidem*, 2005, pàg. 70.

Aquesta revolta va ser un dels episodis més crítics de tota la guerra a la zona del Maresme. Els nuclis poblacionals d'Arenys de Mar, Canet de Mar i Sant Pol visqueren importants dificultats entre el mes de gener fins a la caiguda de Barcelona al setembre de 1714³⁸. Les autoritats de Barcelona varen aprofitar el clima de revolta general per enviar a Arenys de Mar una altra expedició a càrrec d'Ermengol Amill per coordinar la zona i les accions dels revoltats, aplegant nous voluntaris per combatre i continuar la lluita del setge a Barcelona. Arenys de Mar fou una zona clau convertint-se en una base d'operacions de suport a la Barcelona assetjada i paral·lelament, aquest suport ajudava a equilibrar el poder cap a Mataró.

Així és, com explica Francesc Forn , el 30 de gener de 1714 arribaven a la platja del Cavaió entre Canet i Arenys, el coronel Amill i els seus miquelets acompanyats del Tinent Coronel Salvador Pla i s'afegiren els sometents d'Arbúcies, Viladrau, Espinelves i Sant Hilari. L'autor també recalca que s'hi afegí el Tinent Esteve de la Cruz que el dia abans, 29 de gener s'enfrontà violentament a Sant Iscle i aconseguiren fer retrocedir les tropes borbòniques³⁹. Els atacs entre bàndols per aconseguir els seus objectius van ocasionar destrosses i incendis a les poblacions; les pèrdues humanes i materials mostraven una dura realitat. Les viles van ser saquejades, envaïdes, ocupades sota el control dels filipistes castellans; i de Sant Pol fins a França les viles estaven sota domini de les tropes franceses. També es va imposar una sèrie de restriccions a la població civil, se'ls prohibí portar armes i sortir a pescar; es volia evitar tota ajuda que podia sortir cap a Barcelona⁴⁰.

Les tropes del Comandant Amill insistiren amb els seus atacs fins a principis de setembre, moment que s'aproximava l'assalt final i la caiguda de Barcelona, l'onze de setembre⁴¹.

La ferocitat dels combats va convertir l'escenari barceloní en una batalla molt sagnant per part dels dos bàndols. Finalment s'acordà el final dels combats el 12 de

³⁸ FORN I SALVÀ, Francesc: *Corpus de 1714. La Marina de Llevant durant la Guerra de Successió*, Mataró, 2015, pàg. 105.

³⁹ *Ibidem*, 2015, pàg. 106-107.

⁴⁰ RODRIGUEZ FITA, Montserrat: 2014, pag. 7-8.

⁴¹ *Ibidem*, 2014, pàg. 9

setembre amb punts de promesa per respectar alguns aspectes i zones dels barcelonins, com ara el port i Montjuïc⁴².

2.2: L'endemà de la derrota al 1714. Una nova configuració institucional imposada. Absolutisme Borbònic.

Un cop passat l'assalt final de l'11 de setembre, el territori català es resistí encara amb la lluita continuada que mantenien els voluntaris escampats pel Principat.

S'imposà als vençuts la repressió econòmica, institucional i cultural amb la implantació del Decret de Nova planta a partir de l'any 1716. El dur camí de Catalunya sota el domini de la dinastia borbònica era confirmada arran del procés de desnacionalització de Catalunya⁴³. L'exèrcit s'encarregà d'ocupar places estratègiques de la geografia catalana; havien de tenir guarnicions permanents per controlar i reprendre amb duresa tot intent d'assalt contra el nou règim borbònic. Els llocs escollits havien de ser ocupats per un tinent general, i Barcelona tenia diferents tropes a la ciutat. Un dels mecanismes de repressió militar borbònica fou la construcció de la Ciutadella començada al 1715, estructura per enaltir la figura de Felip V. La fortificació fou ideada per mantenir controlada tant la ciutat de Barcelona com tot el Principat. Fins i tot, la seva construcció va tenir greus repercussions sobre l'entorn urbà de la ciutat, en especial el barri de la Ribera, que des de l'edat mitjana s'havia configurat com un gran centre econòmic de Barcelona. L'enderrocament sense miraments de carrers i edificacions de la Ribera fou monumental; varen desallotjar als veïns dirigint-los cap a altres barris o a les viles del voltant, i alguns es varen traslladar més endavant al nou barri de la Barceloneta construït al mateix segle XVIII⁴⁴. La Ciutadella es connectava amb les diverses dotacions militars que es trobaven a les altres poblacions de la geografia catalana que articulaven el control per tot el Principat: Mataró, Granollers, Vilafranca del Penedès, Igualada, Tortosa, Valls, Cambrils, poblacions de Lleida, de Girona, etc. Novament, l'exèrcit necessitava allotjament; altra vegada la població es veia obligada a responsabilitzar-se de la manutenció de les tropes; aquestes s'allotjaven a les cases de la població civil i amb tota mena de coaccions i violències. La població no tenia altre remei que pagar i callar davant aquestes injustícies. L'exèrcit dels vencedors a sobre utilitzava les "seves tàctiques" per cobrar de les autoritats locals. Tota aquesta imposició

⁴² TORRAS I RIBÉ, Josep Maria: 2005, pàg.154-155.

⁴³ *Ibidem*, 2005, pàg. 20.

⁴⁴ *Ibidem*, 2005, pàg. 273.

fiscal queia damunt d'una Catalunya empobrida després de tants anys de guerra continuada. S'arribà al punt d'endeutar-se més per fer front a les exaccions⁴⁵.

Amb la nova política es va formalitzar una reforma institucional de gran abast i la primera que varen constituir els borbònics fou la creació d'un organisme de caràcter transitori anomenat la *Real Junta Superior de Justicia y Gobierno* fins a la promulgació del citat Decret de Nova Planta⁴⁶. De seguit, al 16 de setembre es declarà la dissolució de la Conferència dels Comuns, òrgan representatiu de les institucions catalanes: la Generalitat de Catalunya, el Consell de Cent i el Braç Militar, considerades per part de Felip V culpables del desencadenament de la guerra. Un punt a tenir en compte, varis membres de l'alta noblesa catalana fidels a la dinastia borbònica varen ser escollits per administrar el govern a la ciutat de Barcelona. A part del relleu institucional, van començar les investigacions per a la depuració de responsabilitats polítiques i militars dels partidaris austriacistes de Catalunya, des dels revoltats del 1705 fins a la defensa del setge a la ciutat de Barcelona⁴⁷. A més, començà la massiva migració dels exiliats de guerra i els seus familiars van ser sotmesos als greus objectius dels borbònics⁴⁸.

A Arenys de Mar, a finals de 1714 la població encara devia part del pagament de taxes imposades, i les tropes suïsses allotjades a la vila es presentaren per Nadal als jurats exigint-los els diners. Les autoritats estaven coartades per les tropes; Joan Mir Balís fou empresonat a la Torre de Mar; altres autoritats dels pobles veïns van ser també empresonats.

Guillem Ramon de Montcada, marquès d'Aitona, vescomte de Cabrera i partidari de Felip V, va recuperar les seves possessions jurisdiccionals i reorganitzà el vescomtat de Cabrera per mitjà del jutge i assessor Dr. Josep Roig i Roff. Montcada visità totes les poblacions de la Marina i convocà els consells generals de les universitats per escollir nous jurats i consellers⁴⁹. La nova configuració de la Marina de Llevant comportà el final del règim municipal que havia regit les viles des de mitjans segle XVI⁵⁰. El vescomtat de Cabrera, com comenta Francesc Forn i Salvà i a l'igual

⁴⁵ FORN I SALVÀ, Francesc: 2015, pàg. 148

⁴⁶ TORRAS I RIBÉ, Josep Maria: 2005, pàg. 160-161.

⁴⁷ *Ibidem*, 2005, pàg. 166.

⁴⁸ *Ibidem*: Nota 359, *Catalans exiliats a la cort imperial de Viena contacten amb els seus familiars a Catalunya*, 2005, pàg. 167.

⁴⁹ FORN I SALVÀ, Francesc: 2015, pàg. 149.

⁵⁰ PONS I GURI, Josep Maria: L'edict del 6 de juliol de 1717 suprimia les tradicions i les costums dels pobles i van desaparèixer els jurats, paers, cònsols, consellers i qualsevol altra mena d'edils de Catalunya i els substituïa per *regidores* que designaria el poder públic entre "*sujetos de mayor satisfacción del Real Servicio*" i les antigues

que la resta del Principat, s'enfrontà a una nova etapa d'incerteses que viurà durant un temps el pes de la repressió militar, econòmica i institucional⁵¹.

2.3: Nous horitzons econòmics i geogràfics: noves xarxes comercials cap a les índies.

Acabada la Guerra de Successió, poc a poc s'anà superant les dificultats econòmiques i les rancúnies polítiques. Com s'anirà veient, el comerç català un cop ben entrat al segle XVIII va experimentar una forta expansió cap a la carrera comercial a l'Atlàntic. Cal remarcar que la guerra no establí una ruptura econòmica i comercial; però es ben cert que els estralls d'aquesta i la nova política centralista borbònica varen frenar bastant una major expansió econòmica i comercial catalana durant el mil set-cents. A més a més, Catalunya tot i reprendre la seva carrera d'ascens social i creixement econòmic, era conscient del seu buit polític i institucional⁵².

Centrant l'estudi del comerç català després del 1714, el nou règim borbònic va voler controlar els fluxos i els interessos derivats dels austriacistes catalans establerts a l'estranger, com per exemple els qui vivien a Viena i a Roma. La incansable labor policíaca borbònica contra els catalans emigrats es mantenia un cop acabada la guerra per evitar la possible conspiració externa i les suposades relacions comercials encobertes amb els resistents del país. Josep Maria Torres i Ribé explica com creix la intimidació cap als comerciants barcelonins per conèixer quina mena de relacions tenien amb els exiliats austriacistes, ordenant-los comparèixer a la Reial Audiència i presentar una llista amb els noms dels seus corresponsals estrangers. Tanmateix varen citar part d'aquest comerciants barcelonins per reforçar aquesta ordre per buscar nous representants a la corporació mercantil de la ciutat, entre els quals hi havia: en Segimon Milans⁵³ provinent, com es detallarà en l'apartat següent d'aquest treball, d'una important família arenyenca de botiguers i mercaders fins arribar a la noblesa més destacada. Aquestes mesures de control envers als comerciants barcelonins la varen viure també a altres poblacions properes, sobretot a les viles portuàries connectades amb el port de Barcelona. Tot i la imposició borbònica, a partir de 1716 anirà creixent el contacte entre comerciants catalans amb nous contactes de l'Atlàntic i del nord

universitats serien substituïdes per *ayuntamientos*. *Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila. Arenys de Mar, 1574-1720*, 1999, pàg. 90-91.

⁵¹ FORN I SALVÀ, Francesc: 2015, pàg. 147-149.

⁵² RIBAS I MOLAS, Pere: *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII. La Represa Catalana de 1680-1700*, 1977, pàg. 120.

⁵³ TORRAS I RIBÉ, Josep Maria: 1990, pàg. 118.

d'Europa, rutes directes abans inaccessibles directament per al comerç català al segle XVII⁵⁴.

Recapitulant, Accedir a Amèrica per via d'Holanda i els dominis britànics feia més atractiu el trajecte i ajudava a consolidar una nova estructura social i econòmica catalana.

3-Arenys de Mar entre els segles XVII i XVIII: nucli creixent dins la xarxa comercial del litoral català.

3.1: Economia i comerç agrari entre turons i viles. L'estructura social i el domini de la propietat: terres de vinyes.

Després de la guerra, a Arenys de Mar també van aparèixer nous grups de negoci i alguns es varen associar amb intenció d'enfortir els seus guanys fins a escalar posicions dins la nova burgesia catalana. Tanmateix, altres sectors s'anaven arrelant a la vila. Els sectors destacats eren els professionals liberals, essent els oficis que caracteritzaven l'efervescència econòmica del moment, com ara els notaris, els doctors en medicina, en aquesta cas, la majoria eren ciutadans honrats. També el sector comercial començava a fer notar cada vegada més la seva transformació, amb els mercaders, els botiguers, els negociants, i les nissagues de mariners. L'altre sector important a la vila en aquella època fou el dels menestrals –oficis manuals- amb els mestres d'aixa, els pescadors, els fusters, els mestres de cases, els cirurgians, els adroguers, els escultors de retaule, els dauradors, els ferrers, els sastres, etc.

Arenys creixia econòmicament gràcies a les seves drassanes tan pròximes amb el port de Barcelona. El comerç va ser important cada vegada més a la zona del Maresme, però també el cultiu de la vinya: (...) *l'anàlisi dels diferents cultius existents en aquestes localitats durant el mil set-cents mostra un predomini de la vinya a Alella, Mataró, Arenys de Mar, on representava un 62%, en canvi, a Sant Cebrià de Vallalta, Premià i Pineda no superava el 25% (...)*⁵⁵. Gràcies als percentatges aportats per Alexandra Capdevila es pot comprovar que no es seguien les mateixes pautes econòmiques a totes les poblacions del Maresme; existí un contrast entre les poblacions costaneres profundament agrícoles, com ara Llavaneres i Vilassar, amb les poblacions veïnes més

⁵⁴ TORRAS I RIBÉ, Josep Maria: 1990, pàg. 125.

⁵⁵ CAPDEVILA MUNTADAS, Alexandra: *Entre la vinya i el comerç. Els orígens de l'expansió econòmica del Maresme en època Moderna*, Girona, 2006, pàg. 149.

mercantils, com per exemple: Mataró, Arenys de Mar i Canet de Mar⁵⁶. Aquesta diferenciació, com detalla Alexandra Capdevila, manifesta que el cultiu de la vinya a arran de mar va ser una pràctica estesa als nuclis urbans que gaudien d'una estructura econòmica més diversificada. Els diversos sectors que es dedicaven a aquesta pràctica eren preferiblement els menestrals, els comerciants i els professionals liberals; a més a més també s'encarregaven de fer circular els productes tant per l'interior com per l'exterior⁵⁷.

Per tant, amb el transcurs del mil set-cents les poblacions costaneres, com ara Arenys de Mar i també Canet de Mar, van experimentar noves possibilitats econòmiques gràcies al comerç i al conreu de la terra, sobretot el conreu de la vinya.

3.2 Quotidianitat i vida familiar als espais domèstics: convivència familiar compartida amb l'activitat laboral.

Un cop explicada les activitats més rellevants, cal endinsar-se a les llars del Maresme. Els interiors domèstics són espais de convivència familiar i alhora també són espais de negoci. L'estudi dels espais quotidians permet una aproximació socioeconòmica de les famílies. En aquesta cas, cada llar descrita pot aportar referències sobre la societat d'època moderna⁵⁸.

La majoria de les cases seguien un mateix patró: la casa de cós. A la planta baixa es trobaven els espais destinats a la vida familiar: el menjador, la cuina, la botiga, el celler, l'eixida o l'hort. A la primera planta s'hi trobaven els dormitoris; normalment eren dues grans alcoves d'extrem a extrem i una petita cambra al mig *el quarto del mig*, i finalment les golfes que si accedia per l'escala de la casa o en alguns casos s'hi arribava per el *quarto del mig* ⁵⁹. L'arribada de l'estabilitat econòmica va permetre transformar l'estructura inicial creant noves estances i nous delimitadors d'espais. Amb el pas del temps, l'espai d'entrada va anar adquirint més presència amb el rebedor, nou referent de prestigi al considerar-se com un espai independent per mantenir la intimitat

⁵⁶ CAPDEVILA MUNTADAS, Alexandra: "Cosas de pagecos no volen tenir cosas per mar". Les pautes de consum de la pagesia maresmenca als segles XVII i XVIII. *Sessió d'Estudis Mataronins. 2007, Núm. 24*, pàg. 118.

⁵⁷ CAPDEVILA MUNTADAS, Alexandra: 2006, 148.

⁵⁸ *Ibidem*, 2006, pàg. 211.

⁵⁹ *Ibidem*, 2006, pàg. 212.

familiar. En alguns casos, les transformacions eren per demostrar una aparent visió d'abundància.

La botiga agafà el relleu comercial del celler i es va establir com a lloc principal de venda i a la vegada d'emmagatzematge. En el cas dels botiguers de teles, aquests venien tota mena de teixits i articles de merceria. El col·lectiu dels botiguers va contribuir en l'arrencada econòmica del Principat i la botiga es va transformar més endavant en una companyia comercial abastant diferents activitats⁶⁰. Afegir, cada soci -comerciants, negociants i liberals- va adquirir nous capitals invertint en la compra de masos, censos i noves terres. El negociants volien assegurar el seu posicionament de prestigi i de poder adquirint títols nobiliaris a partir de la compra de noves propietats. En el cas d'Arenys de Mar, la família Milans és un exemple d'enriquiment que van ascendir fins arribar a la noblesa⁶¹.

3.3: Arenys de Mar durant la guerra de successió. La Família Milans, de família negociant a mercaders comercials.

En el segon apartat d'aquest treball es descriu els esdeveniments de la Guerra de Successió i els greuges que va viure la població arenyenca juntament amb la resta de les viles del Maresme. Arenys de Mar en els darrers anys de la guerra va presenciar els constants atacs entre els resistents i els exèrcits tant espanyol com francès. Però, tot i ser una zona austriacista, cal mostrar també que durant aquest conflicte no tots els nobles i els negociants varen seguir essent partidaris dels Àustries. Un estudi de Benet Oliva sobre el setge de Barcelona entre 1713 i 1714 explica com un grup de mercaders catalans va aportar diners, provisions a l'exèrcit borbònic. Entre les diferents famílies de mercaders que van ajudar al bàndol borbó foren: els Milans d'Arenys, els Matas i Lapeira de Mataró i els Massiques de Vilassar. Cal estudiar també aquesta perspectiva i donar a conèixer una aproximació més real dels fets i de la societat de la Marina de Llevant de l'època. Algunes d'aquestes famílies obtingueren l'ennobliment tan desitjat arran l'ajuda donada al règim de Felip V⁶². Benet Oliva analitza una perspectiva menys coneguda i molt freqüent en època de conflictes, en aquest cas, ressaltar com una minoria benestant de la comarca es va canviar de bàndol per conservar els seus

⁶⁰ CAPDEVILA MUNTADAS, Alexandra: La petita burgesia mercantil al Maresme als segles XVII i XVIII, *Sessió d'Estudis Mataronins*, 2002, Núm. 19, pàg. 151-161.

⁶¹ *Ibidem*, 2002, pàg. 156.

⁶² OLIVA I RICÓS, Benet: Els Proveïdors Catalans de l'exèrcit borbònic durant el setge de Barcelona de 1713/1714. *Estudis històrics i Documents dels Arxius de Protocols*. N° XXXII, 2014, pàg. 205.

interessos personals, professionals i sobretot per aconseguir més beneficis i prestigi social.

L'autor descriu els càrrecs de cada cap de família obtinguts un cop acabada la guerra⁶³:

. *Segimon Milans i Lleu: tresorer general de la Santa Croada a Barcelona, recaptador de rendes de galeres i drassanes i tresorer del duc de Cardona.*

. *Josep Milans i Lleu: director de proveïments del Principat.*

. *Josep Mates i Calvet: director general de confiscacions de Catalunya i tresorer general dels drets del General i la Ciutat.*

. *Fèlix Massiques i Nadalcreus: comissari de barri i receptor de rendes del Tribunal de la Inquisició.*

. *Joan Lapeira i Laverni: administrador de la Taula de canvis.*

En aquest treball es prioritza només la figura de Segimon⁶⁴ i de Josep Milans, originaris d'Arenys i provinents d'una important i prestigiosa nissaga familiar, sobretot des de finals del segle XVII fins tot el segle XVIII.

Segimon Milans va aprendre l'ofici del seu pare –botiguer de teles- entre Arenys i Girona. Un cop hereta el negoci, emprèn un nou camí cap a Girona creant una societat amb el grup mercantil Benages (Francesc Benages, també botiguer de teles) i Andreu (Esteve Andreu, administrador) tot esdevenint: “*Cía. Benages, Andreu i Miláns*” des de 1692. La Companyia tingué diferents etapes de creixement fins al 1769. El trajecte d'en Segimon Milans va ser un referent d'emprenedoria mercantil a partir del negoci de teixits, per tant, les seves activitats estaven ben connectats a la nova xarxa urbana comercial de Girona, passant per Arenys de Mar fins arribar a la ciutat de Barcelona. La pràctica del negoci de teles era molt simple però a la família Milans els va proporcionar una posició social i econòmica elevada. L'estudi detallat d'Isabel Lobato explica la importància de la inversió de capitals que molts botiguers varen realitzar a l'unir els seus negocis per potenciar nous projectes comercials. També, el sector draper es

⁶³ OLIVA I RICÓS, Benet: 2014, pàg. 207.

⁶⁴ BENCOMO MORA, Carmen-Eulalia: La familia Miláns. Comercio y Nobleza en la Cataluña del siglo XVIII: (...) “Segismundo Miláns (1659-1738) es el gran iniciador de todas las actividades comerciales que darían nombre y prestigio a esta familia. (...) de vivir a Arenys de Mar, pasó a residir a la ciudad de Gerona, ciudad donde viviría e incidiría sus negocios con los Benages y Andreu hasta el 1709 en que se traslada a Barcelona (calle Moncada, típica calle de la burguesía barcelonesa) para fijar en esta ciudad su residencia y a la vez la plataforma de sus sucesivas actividades. Sería tendero, ciudadano honrado y mercader de Barcelona. (...) Después vendría otro hombre capital, su hijo Bonaventura de Miláns (1699-1768); fue el continuador de todos sus negocios y actividades; también sería ciudadano honrado de Barcelona y es el primer miembro de la familia que será comerciante matriculado”, *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 3, 1983, pàg. 327.

caracteritzava sobretot per la seva continuïtat dins el nucli familiar i generacional. La transmissió del llegat mercantil entre pares i fills donà pas a transformacions dins el sector gràcies tant a les noves aportacions comercials vingudes d'altres punts de la regió i del país, com des de l'estranger. Els guanys es van garantir per la rendibilitat d'una plataforma base subjectada a altres negocis vinculats o no en el mateix mercat tèxtil⁶⁵.

En Segimon Milans va posar les bases per desenvolupar diverses activitats comercials a partir de la botiga familiar fins arribar a l'ennobliment; tot gràcies a les seves aportacions i favors vers Felip V. El període més interessant d'analitzar d'en Segimon Milans és sense dubte el seu trasllat a la ciutat de Barcelona entre 1709 i 1722, moment propici de la seva expansió tant econòmica com comercial. Però tot i canvi de domicili, mai quedà deslligat de la vila de Santa Maria d'Arenys, lloc dels seus altres negocis i també bona part de la seva família hi residia.

Primer de tot, abans del seu canvi de domicili és necessari situar els esdeveniments viscuts quan la ciutat de Girona fou assetjada per l'exèrcit borbònic al 1710. Els Milans –recordar l'arrelament dels seus negocis a Girona- van reaccionar ràpid als possibles i inevitables canvis que anirien succeint al Principat. Benet Oliva descriu l'aportació dels Milans a l'exèrcit de Felip V: *són els primers en adonar-se del canvi i comencen a proveir l'exèrcit borbònic*⁶⁶. Les aportacions i les atencions dels Milans –en Segimon i el seu germà Josep- a les tropes filipistes varen continuar sobretot durant el setge a la ciutat de Barcelona entre 1713 i 1714. Un cop acabat el conflicte es va reconèixer els serveis i els esforços prestats a sa majestat Felip V: *Que en atención a estos servicios fué nombrado thesorero general de la Cruzada de esta Provincia, cuyo empleo se le continua, con el de recaudador de los caudales destinados para la fábrica de Galeras y Atarazanas de esta ciudad*⁶⁷. La família Milans va aprofitar l'ocasió per integrar-se al bàndol filipista i seguir mantenint els seus negocis creats abans el conflicte internacional i adjudicar-se noves empreses de caire marítim. El canvi i l'ajuda als borbons van donar els seus fruits, al 1716⁶⁸ van aconseguir el privilegi de mercader a Barcelona (abans negociant). La fidelitat en tot moment cap a Felip V va originar l'enriquiment espectacular dels Milans passant fins i tot davant d'altres negociants de la

⁶⁵ LOBATO I FRANCO, Isabel: *Compañías y negocios en la Cataluña Preindustrial*, pàg. 229, 1995.

⁶⁶ OLIVA I RICÓS, Benet: 2014, pàg. 212.

⁶⁷ *Ibidem*, 2014, pàg. 212.

⁶⁸ *Ibidem*: *Joseph Milans es hermano de Segismundo Milans, y que tienen juntos sus caudales, habiendo el referido Joseph asistido personalmente en el campo de Barcelona para el socorro y la asistencia de las tropas, y concurrido en los demás servicios... añadir respecto de Joseph, hallarse actualmente sirviendo a la directiva de víveres de este Principado, en que todo zelo y aplicación desempeña su cargo*, 2014, pàg. 212.

comarca, i escalant ràpidament posicions de privilegis i favors constants. Finalment van obtenir el títol de Ciutadans Honrats (1728) que amb el pas del temps anaren renovant. La nova realitat els va obrir les portes per introduir-se al negoci de les grans companyies, sobretot per controlar i gestionar els proveïments a la ciutat de Barcelona vinguts de l'interior i de l'exterior. Van aconseguir el seu propòsit passant per alt les trifulgues viscudes arran la Guerra de Successió.

Bencomo detalla a la perfecció, els passos i totes les activitats establertes des de finals de segle XVII fins tot el segle XVIII. Van ser:

- Cía Benages, Andreu i Milans (1692-1769)
- Francisco de Miláns i Cía (1769-1783)
- La Cía Miláns, Durán y Valls (1783-1784)
- Juan Miláns y Cía (1740-1745). La menys important.

Primer de tot es descriu el mercat regional, el més important i com diu Bencomo, amb un major pes econòmic per a la Casa Milans. Els Milans donaven poders a certes persones i també entre els germans. Al 1716, en Segimon Milans, negociant de Barcelona, va atorgar poders al seu germà Josep, també negociant però residia a Arenys de Mar; Segimon va especificar: "*dono, et concedo vobis dicto fratri et procuratori meo generali facultem, et potestam ...*"⁶⁹. Es recalca el posicionament d'en Josep Milans ja que juntament amb l'altre germà, en Bonaventura Milans seran uns possibles protagonistes indirectes de la construcció del retaule barroc a Arenys de Mar durant la Guerra de Successió. Protagonistes indirectes (o directes) pel simple fet d'estar anomenats dins els contractes notariais signats.

Tornant als mercats, els Milans van intervenir en el mercat interior establint contactes a les ciutats de Madrid i Saragossa, però també arribaren fins a les ciutats de València, Alacant. A l'Atlàntic van arribar a relacionar-se amb les ciutats del Ferrol i de Cadis⁷⁰. En el mercat mediterrani comercialitzaven amb els ports tradicionals, com ara la zona d'Itàlia, Nàpols i Gènova i la ciutat de Marsella. Els productes exportats eren bàsicament els cereals⁷¹. Arribant cap els mercats europeus, els seus punts es trobaven a

⁶⁹ BENCOMO MORA, Carmen-Eulalia: *La familia Miláns. Comercio y Nobleza en la Cataluña del siglo XVIII*. Tesis de Licenciatura inédita, Barcelona, 1983, pàg. 98.

⁷⁰ *Ibidem*, 1983, pàg. 107.

⁷¹ BENCOMO MORA, Carmen-Eulalia: 1983, pàg. 116.

les ciutats de Montpeller, Lió, Baiona, i Sant Petersburg entre d'altres⁷². I finalment, cal esmentar el mercat colonial, bastant important però poc destacat comparant-lo amb el comerç regional. Se'ls va atorgar concessió de poders entre els anys 1755 i 1775 per a zones d'Amèrica Central, Sud i les Illes⁷³.

A més a més, la seva implicació en la construcció naval fou molt important, també en la intervenció dels negocis de la bolla i com s'ha citat anteriorment, en els negocis relacionats en l'aprovisionament de carns i viviers, etc. per a la ciutat de Barcelona⁷⁴. Van destacar molt en les assegurances marítimes, les assegurances terrestres i les assegurances de vida⁷⁵. Bencomo explica com la Casa Milans va participar de manera precisa i molt especialment dins el sector de les assegurances propiciant dues modalitats de préstecs: la denominada "part de diners", una bestreta monetària de caràcter marítim i el "cambi"⁷⁶ marítim, una bestreta monetària que un negociant concedia a un l'altre per desplaçar una mercaderia per via marítima. Més endavant, "el cambi" sobre mercaderies va desaparèixer i es va convertir en el "buch y nolits", i el canvi marítim per excel·lència⁷⁷. La companyia d'assegurances marítima de la Casa Milans va aparèixer el 13 de febrer de l'any 1772 sota la invocació de la "Immaculada concepció i de Santa Eulàlia" creada per en Francesc de Milans i de Benages⁷⁸. És evident que la família Milans va controlar tota una gran xarxa comercial interior i exterior que s'anà intensificant. El sector comercial era la part més important dels seus ingressos, però també es van integrar dins el sector industrial.

⁷² BENCOMO MORA, Carmen-Eulalia: 1983, pàg. 121.

⁷³ *Ibidem*, 1983, pàg. 125.

⁷⁴ *Ibidem*, 1983, pàg. 144.

⁷⁵ *Ibidem*, 1983, pàg. 164.

⁷⁶ Paraula transcrita per Bencomo, pàg. 166.

⁷⁷ *Ibidem*, 1983, pàg. 166.

⁷⁸ *Ibidem*, 1983, pàg. 174.

3.4: *Una cultura de mar. Obertura comercial cap a les Índies. Nova indústria naval arenyenca: de l'Escola de Pilots de Josep Baralt a la Real Escola Nàutica. Les puntes, la indústria fabril domèstica.*

Des de l'inici del segle XVIII fins al 1740, Catalunya contactava amb les colònies a través dels ports de Lisboa, Sevilla i Cadis. Després de la Guerra de Successió la navegació catalana, com explica Agustí Espriu, es va transformar amb la creació de noves societats i les sortides portuàries que va autoritzar el govern de Castella. Arran del naixement de noves empreses, a partir de 1765 es van publicar les primeres disposicions per comercialitzar lliurement amb Amèrica⁷⁹. Agustí Espriu descriu les embarcacions classificades en tres grups: les de comerç, les de tràfic i les pesqueres. La flota mercant catalana comptà amb 114 bucs de gran tonatge com ara fragates, pailebots, sageties, llaguts, tartanes, etc. L'etapa àlgida per a la navegació catalana arribà a l'any 1778 amb la promulgació del decret de Carles III del 12 d'octubre, moment en què s'obrí definitivament el tràfic amb Amèrica en tot l'estat espanyol i desapareixien els monopolis d'alguns ports del sud de la Península⁸⁰.

En el mateix segle XVIII, Arenys de Mar es va caracteritzar com a zona marítima important gràcies a les seves cinc mestrances convertint-se en el poble capdavanter de la construcció naval a finals del segle XVIII. A cada mestrança s'hi aplegaven els oficis específics: mestres d'aixa, els fusters especialitzats en la construcció de les embarcacions. Els artesans treballaven amb l'aixa, l'eina de tall semblant a una destal i els mestres d'aixa qualificats eren els qui projectaven i dirigien les construccions de les embarcacions; també s'hi trobaven els calafats, els qui s'encarregaven d'impermeabilitzar el vaixell *estopant*⁸¹ les juntes de les fustes; els fusters, portant a terme els acabats de l'obra, el serradors, els corders, etc.

Tot aquest desplegament va afavorir l'aparició de l'Estudi de Pilots creat el 7 de març de 1779 amb l'autorització del departament marítim de Cartagena i sota la direcció del prestigiós primer pilot de la Reial Armada Josep Baralt i Torres⁸². En pocs temps aquesta escola va esdevenir un dels centres nàutics amb més prestigi de la costa

⁷⁹ ESPRIU MALAGELADA, Agustí: *Aproximació històrica al mite de Sinera*, Barcelona, 2010, pàg. 48.

⁸⁰ *Ibidem*, 2010, pàg. 44-47.

⁸¹ *Ibidem*: *Estopar* consistia en posar estopa -drap confegit amb la part basta que se separa del lli o del cànem en pentinar-los- a les juntures i els assemblatges de les fustes, 2010, pàg. 46.

⁸² PONS I GURI, Josep Maria; SOLÉ, Tiona; FONT BATLLE, Mariona: *Arenys de Mar: una llarga relació amb la mar*, 2003, pàg. 3.

catalana. Al 1783 l'escola va ser reconeguda oficialment amb la *Real aprobación* que donà permís per realitzar exàmens per a l'obtenció de la patent de pilots. L'escola va rebre al 1792 la condecoració d'Escola Nàutica de la Província Marítima adequant-se a les reformes que establia el decret del 26 de febrer de 1790, reconeixement oficial per als centres nàutics. Finalment al 1802 rebé la distinció de Reial Escola Nàutica, prova definitiva del creixement nàutic i marítim que Arenys de Mar va experimentar fins a finals del segle XIX⁸³. El rei Carles IV vingué a la vila i es va hostejar a la Casa Milans –Can Ramis y de Pau al 1804- (una placa commemorativa a la porta de Can Milans n'explica l'anècdota) i condecorà a Josep Baralt per la seva tasca com a Tinent de l'Armada i ajudant militar de Marina i Capità del port d'Arenys.

Una altra activitat d'important esment és la indústria artesanal de les puntes de coixí que va arrelar a Arenys de Mar. La població exportava també aquesta creativitat artesanal cap a Amèrica. L'organització de les puntaires era ben senzill, treballaven a casa realitzant els encàrrecs que rebien. La Costa de Llevant, fins a dia d'avui és una zona de gran fama i prestigi gràcies a la continuïtat de la fabricació artesanal de les puntes de coixí.⁸⁴

4- Idear i construir un Retaule Major per l'Església Parroquial de Santa Maria d'Arenys durant la Guerra de Successió:

Per últim, la peça fonamental d'aquest treball és la construcció del retaule barroc a Santa Maria d'Arenys en plena Guerra de Successió. La seva fabricació vinculà diferents oficis i sectors per materialitzar una obra prestigiosa en un moment clau però difícil tant per a la història de Catalunya com per a la història de la vila.

4.1: El principi: la construcció de l'Església, eix principal vers la independència del veïnat de Mar de Sant Martí d'Arenys. Segles XVI-XVIII.

Per comprendre el recorregut de la història sobre la construcció del retaule major és important detallar els inicis de la vila vinculats amb la construcció de l'església parroquial.

En un inici, les petites agrupacions d'habitatges del veïnat de mar de Sant Martí d'Arenys entre els segles XV i XVI anaven dibuixant una planificació urbana cada

⁸³ PONS I GURI, Josep Maria; SOLÉ, Tiona; FONT BATLLE, Mariona: 2003, pàg. 3-5.

⁸⁴ ESPRIU MALAGELADA, Agustí: 2010, pàg. 69-70.

vegada més evident. Nous carrers sorgiren a ponent de la riera, zona coneguda per Sa Boada; a la part alta, el Tossol; una altre zona la dita Sa Voga –on hi ha l’actual església-; i a llevant de la riera la zona d’Es Caravar amb el carrer del Turó i altres habitatges encara dispersos.

Durant el segle XVI persistien les incursions dels corsaris i pirates per la qual cosa es construïen fortificacions. Era inevitable constatar que la població es veia desprotegida i necessitava urgentment una organització per establir una universitat pròpia; la de Sant Martí quedava massa lluny per atendre els problemes i els perills d’aquella època. Com explica Josep Maria Pons, el 11 de juliol de l’any 1574 va tenir lloc una assemblea -o consell obert- entre els caps de casa de la ribera de mar a la torre de la platja⁸⁵. A part de necessitar protecció contra els pillatges s’hi afegia una altra problemàtica per a la població, la distància. En aquella època, el recorregut entre els dos Arenys era més llarg i era impossible acudir a les misses a l’església de Sant Martí d’Arenys. A més a més, abandonar les propietats per anar amunt no era el més convenient. A tot plegat s’hi afegia també la perillositat que suposava la baixada de la riera a causa dels aiguats, quedant els dos Arenys incomunicats. Per aquests motius els habitants del veïnat de Mar al segle XVI van exposar al bisbe de Girona totes les problemàtiques sobrevingudes que impedièn a la població, assentada a arran de mar, acudir als oficis religiosos. L’any 1584 es començà a erigir el temple parroquial d’estil gòtic tardà -una sola nau d’absis pentagonal amb cinc capelles laterals a cada banda- de la mà de l’arquitecte francès Joan de Tours arribat a Catalunya a mitjans del segle XVI. Els treballs d’edificació s’iniciaren prop de la possible antiga capella de Sant Elm que des de 1575 servia d’església parroquial per als vilatans sota l’advocació de Santa Maria, però que ràpidament quedà petita per atendre a tots els habitants. El nou temple s’enllestí del tot al 1628 i la petita capella fou enderrocada. Les obres duraren més del compte a causa de les penúries que vivia la població. La consagració de l’altar i del temple no fou fins al 28 de juliol de l’any 1686⁸⁶.

A partir de l’any 1612, un cop el Bisbe de Girona donà permís per celebrar les misses, les diferents confraries del poble s’afanyaren per organitzar-se i encarregar als escultors, tallar, esculpir i decorar els retaules sota l’advocació del seu sant patró

⁸⁵ PONS I GURI, Josep Maria: *Quan nasqué, s’emancipà i s’organitzà una vila. Arenys de Mar, 1574-1720*, Inscripció Pica Baptismal del Santa Maria d’Arenys: “Sabastia Doy i Miquel Riera, Sendichs. Any 1575. Per fi el veïnat de mar havia obtingut el reconeixement de la seva personalitat”, 1999, pàg. 31-33.

⁸⁶ ESPRIU MALAGELADA, Agustí: 2010, pàg.104.

protector dins les capelles laterals del temple. Els sants venerats eren: Sant Elm, patró dels navegants i dels mariners; Sant Joan dels Menestrals; la Verge del Roser; Els Sants Metges Cosme, Damià i Sant Sebastià; Sant Roc, protector de la pesta; Santa Caterina; Sant Joan Baptista; Sant Josep; el Baptisteri; i la Mare de Déu del Carme. Entrats al segle XVIII i a mida la població anava creixent i enfortint la seva economia, l'església s'anà eixamplant; construïren l'actual sagristia i altres capelles laterals.

4.2: Segle XVI: primers projectes per fabricar un retaule per l'altar major. Segle XVIII: organització i construcció del retaule barroc de l'escultor vigatà Pau Costa entre els anys 1706 i 1712.

Les capelles laterals anaren disposant dels seus retaules esculpits i decorats a partir de 1614 fins quasi el 1645 però faltava construir un retaule per a la capçalera de l'església. A partir d'aquí va començar un llarg procés d'obstacles i dificultats fins arribar a la finalització del retaule barroc de l'escultor Pau Costa.

L'Obreria Parroquial i la Universitat es varen unir per comprometre's a construir un retaule major entre els anys 1636 i el 1642. L'obra es va adjudicar a l'escultor arenyenc Antoni Joan Riera, un dels escultors més destacats en l'art hispànic siscentista i recentment havia arribat de Castella on hi havia treballat com a escultor i arquitecte. Riera construï el basament del retaule amb pedra, amb marbre i jaspis de Tortosa⁸⁷; a més a més dels motius geomètrics esculpits, hi afegí dos relleus amb l'escut de la Universitat de la vila⁸⁸. Malauradament, Riera va morir al 1638 i l'obra va perdre el seu ritme i es va abandonar. Tanmateix, l'Obreria de l'església tenia en aquell moment prou despeses per finalitzar l'embelliment de la nova parròquia.

El segon projecte de fabricació del retaule major no va ser possible fins al 1682. Josep Maria Pons comenta la importància d'implicar a totes les organitzacions de la vila per cooperar conjuntament: la Universitat, l'Obreria de l'església, les diferents confraries, la comunitat de Preveres i el Vicari general de la diòcesis⁸⁹. La primera part fou la més costosa, adquirir el material. La Universitat i l'Obreria Parroquial es van

⁸⁷ PONS I GURI, Josep Maria: El Retablo Mayor de Arenys de Mar. Obra de Pau Costa: (...) "compra de diversas partidas de pedra pel retaule; en marzo 1638, el pago de 28 libras por pedra jaspe de Tortosa" y pocos días después, mestre Esteve Baralt fuster cuida de desfer lo retaula anterior y se pagan 13 libras y el sueldo a los operarios que construyeron los fonaments del Retaula y la escala de darrera del Altar". *Anales i boletines de los Museos de Arte de Barcelona*. Vol. II-4, Ayuntamiento de Barcelona, Octubre 1944, Nota I, pàg. 7.

⁸⁸ PONS I GURI, Josep Maria: *L'església parroquial de Santa Maria d'Arenys*, 1985, pàg. 2.

⁸⁹ PONS I GURI, Josep Maria: 1944, pàg. 8.

encarregar de pagar la compra de la fusta, comptaven amb 1.500 dobles. La població va pagar la resta amb la imposició de taxes; es va establir un acapte durant els oficis anomenat “bassi del retaule” que entre 1682 i 1685 va recollir unes 370 lliures. També imposaren fins i tot una taxa sobre la pesca i varen sortejar les joies del patró de la vila, Sant Zenón⁹⁰. La Universitat, representant del poble, va prendre la iniciativa sobre la gestió de la construcció de dit retaule i va anomenar un administrador especial per recollir els fons, dit el clavari dels emoluments del retaule el qual s’encarregà de registrar els ingressos i les despeses en el llibre de Clavaria del Municipi.

Pons descriu el contracte pactat: *el 20 de gener de 1682, davant el notari Jaume Arquer d’Arenys de Mar, la Universitat va contractar el famós escultor i arquitecte Francesc Santacruz –fill-, Ciutadà de Barcelona, la construcció del Retaule que havia d’assentar-se sobre el basament construït anys enrere, segons el projecte dibuixat en el pergamí i presentat pel propi artista pel preu dit anteriorment de 1.500 dobles d’or en moneda barcelonesa, pagades en diversos terminis*⁹¹. El contracte establí clarament totes les pautes a seguir per construir el monument i el mestre escultor en cap havia d’executar les obres més importants, les imatges les havia de fer amb fang: *Item ab pacte que, per cada una de las figuras de dit Retaule, lo dit Santacruz haja de fer model-lo de barro y debastar aquellas de sas propias mans, sens que pugua ferlas debastar per ningún altre official*⁹² (...); de les obrieres menors se n’ocupaven els ajudants del seu taller establert a Arenys mateix⁹³. Aquest segon contracte limita la durada de les obres que havien de quedar concloses al 1689. Fou per aquest motiu que se li va exigir residir durant sis mesos continus a la població per cada any de durada dels treballs. És important transcriure la pòlissa on consta la facilitat que se li atorgà a Santacruz per obtenir habitatge per a ell i la seva família:

*23 abril 1683.- A dit die altra polissa pagada a Josep Goday de 15 11. 10s., les quals de ordre dels Srs. Jurats presenten a pagat a Isidro Pijoan per lo lloguer de un any de la casa li tenen llogada per treballar per lo Retaule major. Dita pòlissa és de 20 agost 1682. (...).*⁹⁴

⁹⁰ BOSCH I BALLBONA, Joan: *L’Esplendor de Santa Maria d’Arenys de Mar*, Barcelona, 2004, pàg. 72.

⁹¹ PONS I GURI, Josep Maria: 1944, pàg. 8.

⁹² *Ibidem*, 1944, pàg. 16.

⁹³ *Ibidem*, 1944, pàg. 8-9 i nota III pàg. 16.

⁹⁴ PONS I GURI, Josep Maria: 1944, pàg. 22.

L'escultor Santacruz va tenir com a fiadors (avaladors), a l'arquitecte Agustí Llinàs, l'escultor Bernat Vilar, el fuster Pere Llopart, i el daurador Onofre Boet. Josep Maria Pons va aportar més dades sobre les èpoques del artista pels pagaments a termini, essent prova de la continuïtat de l'obra però al cap de quatre anys y sense tenir cap constància escrita, la construcció d'aquest segon retaule es va paraitzar. L'única prova trobada –a dia d'avui- són les últimes dades documentals sobre l'actuació de Santacruz a Arenys de Mar en una última època el 8 d'abril de 1686 i anomenant a l'Arquitecte barceloní Joseph Albadó com a nou fiador de l'artista. Per segona vegada, el retaule es quedava a mig fer. Existeixen més dades sobre Francesc Santacruz –fill- que a part de ser un mestre escultor rellevant, va ser un expert constructor de fortificacions. Al 1708 i en plena Guerra de Successió, el van anomenar Arquitecte Major Civil i Militar amb el grau de sergent major d'infanteria per a l'exèrcit austriacista⁹⁵.

Un últim apunt interessant sobre l'època de la construcció d'aquest segon retaule és conèixer qui formava part del Consell de la Universitat de Santa Maria d'Arenys, els oïdors del comptes, el clavari de la vila i el clavari de la fabricació del retaule.

Al 20 de gener de 1682, els Jurats foren Joan Ferrer, Miquel Lleu i Tomàs Ros. Pau Torras, fou el clavari. Dels diferents membres del Consell ordinari de la Universitat de la Vila es constata està inscrit en Bonaventura Milans, un dels germans d'en Segimon i d'en Josep Milans⁹⁶. Aquest Consell va escollir com a Clavari de la fàbrica del retaule major de l'església Parroquial a Agustí Pica, un negociant de la vila. La documentació estudiada aporta els noms i els oficis de les persones que formaven part del Consell de la Universitat, els quals poden ser importants per realitzar noves recerques sobre la història econòmica i comercial de la vila, coincidint amb el redreçament econòmic i la construcció del segon però inacabat retaule.

Vint anys més tard de la interrupció de l'obra es varen unir altra vegada les institucions de la vila –el rector de la parròquia de Sant Martí i de Santa Maria d'Arenys, els preveres i els administradors de la fàbrica del retaule- per acordar i pactar un tercer contracte per realitzar la tan esperada obra, aquest cop de la mà de l'escultor

⁹⁵ BOSCHI I BALLBONA, Joan: 2004, pàg. 73.

⁹⁶ PONS I GURI, Josep Maria: 1944, pàg. 20.

vigatà Pau Costa i a diferència dels dos anteriors escultors va finalitzar l'obra. L'any del començament de la construcció va coincidir amb la Guerra de Successió.

Pau Costa va signar el contracte davant el notari Jaume Arquer el 18 d'Agost de 1706 i a l'igual que amb l'anterior contracte es van acordar pautes ben establertes que l'escultor de Vic havia de complir. Costa ja portava també un llarg trajecte professional; es formà com a mestre escultor i obrí el seu propi taller. El mestre escultor portava la direcció de l'obra i realitzava la talla de les peces principals i els treballadors solien ser fadrins que aprenien l'ofici. Però en el cas de Pau Costa, donat que tenia un gran nombre de contractes signats al mateix temps, en alguna ocasió precisava l'ajuda d'altres professionals escultors per portar conjuntament l'obra, fet que mostra la importància de l'envergadura dels treballs ⁹⁷. Instal·lat a la vila, Pau Costa no va continuar l'obra inacabada de Santacruz, ell mateix va idear un nou projecte i el va presentar⁹⁸. En alguna ocasió s'ha pensat que Costa va utilitzar les mateixes imatges fetes per l'anterior escultor, però s'ha demostrat amb els acords pactats descrits al contracte que l'escultor mestre havia de realitzar els principals treballs de tall i modelatge: *que totes les figures principals de dit retaule amb els taulons de mig relleu hagin de ésser desbastades de mà pròpia del dit Pau Costa*⁹⁹. Una altre prova sobre l'autoria de les seves obres a Arenys és comparar altres retaules creats per ell i que encara es conserven, com ara el retaule major de l'església parroquial de Cadaqués. Les dues creacions mantenen semblances en la forma i part de la disposició.

Al començar l'obra, Pau Costa va desmuntar l'antic retaule. Per al projecte es va inspirar en l'art barroc del moment, sobretot en l'artista italià Carlo Maratti. El preu que rebria seria de 600 dobles d'or barceloneses, sou bastant inferior al preu de 1500 dobles que rebé Santacruz. La raó d'aquesta diferència de sou fou l'aprofitament de la fusta deixada per Santacruz, així Costa no precisà comprar més material. En el contracte consten també els seus nous fiadors: Joseph Pol i Lluch, escultor natural de Palautordera i l'Arquitecte Eudald Galtayres, veí de Vic.

⁹⁷ PÉREZ SANTAMARÍA, Aurora: *Escultura barroca a Catalunya. Els tallers de Barcelona i Vic (1680-1730). Projecció a Girona*, Lleida, 1998, pàg. 92-93.

⁹⁸ PONS I GURI, Josep Maria: "El escultor vicense Pau Costa presentó y siguió un nuevo proyecto, modelo o trassa de dit Retaula fet per dit Pau Costa que debía asentarse directamente sobre lo peu de pedra que temps ha se troba construït y fabricat en dit Altar Major", 1944, pàg.11.

⁹⁹ BOSCHI BALLBONA, Joan: 2004, pàg. 75.

Referent als impostos, una de les concòrdies notarials pactades va imposar a la vila servir a l'escultor traient-li les càrregues imposades que hom patia i que se'ls exigia, sobretot durant la Guerra de Successió: *durant lo temps de la fàbrica de dit retaule i no altrament, casa franca en la present Vila per llur habitació i per poder treballar la fàbrica de dit Retaule, apta, capàs, i idònia per dit efecte, i a deslliurar a l'escultor de les càrregues impositives i de les obligacions i impostos que gravaven els locals: allotjaments dels soldats, talls i tatxes i demás imposicions de la universitat de dita vila*¹⁰⁰; una altre pacte era obligar als administradors assegurar que l'obreria del mestre escultor comptaria amb la fusta preparada i tallada a peu de l'obra. Costa va gaudir de facilitats per poder obrar lliurement, en canvi la població ho assumí sense decidir; el preu per obtenir el seu tresor més preuat era molt car. Es desconeix si a la població es va imposar per aquest tercer retaule un impost especial i exclusiu. Un punt interessant trobat en una anotació de Josep Maria Pons, referent al pagament de les obres, és l'esment sobre les responsabilitats i les normatives fixades als Jurats del Consell de la Universitat de la Vila a principis de 1702. És curiós però interessant assabentar-se els que incomplien amb els privilegis atorgats dins el Consell, s'imposaven càrrecs als infractors pagant una multa de 50 lliures; la meitat dels diners ho rebria el marquès d'Aitona i l'altra meitat passaria a l'obra de construcció del retaule major de l'església parroquial de Santa Maria D'Arenys¹⁰¹. Possiblement, uns anys abans del començament del tercer retaule al 1706, la Universitat anés planificant i estalviant per la tan esperada construcció. Caldria continuar l'estudi realitzat per recercar altres possibles vies per aprofundir sobre les obligacions, els impostos i els demás temes econòmics referents a la fabricació de l'últim retaule.

Les obres del retaule major havien d'estar concloses el 28 de setembre de 1714, així ho especificà el contracte. Els treballs de l'escultor, gràcies a una troballa inèdita, se sap que es van acabar al 1709; s'ha tenir en compte que el retaule encara estava sense daurar en el mateix any 1709. Joan Bosch detalla com els treballs de Pau Costa es van avançar amb força rapidesa: *no havien transcorregut tres anys de la signatura del contracte, que Pau Costa i els administradors de la fàbrica de dit retaule per dit rector elegits i anomenats (...) signaven un acord sobre la facilitat, abreviar i acabar de concloure la fàbrica del retaule major de la parroquial Església de la present vila de*

¹⁰⁰ BOSCH I BALLBONA, Joan: 2004, pàg. 75-77.

¹⁰¹ PONS I GURI, Josep Maria: 1999, pàg. 86.

*Santa Maria d'Arenys de Mar*¹⁰². Igualment varen mantenir els punts acordats al 1706 i la periodització dels pagaments, i a més l'escultor va assegurar *per tot lo dia o festa de Nostra Senyora d'Agost del corrent any mil set-cents nou, tindrà fabricat, posat i assentat lo dit Retaule Major de la dita Església (...) de la mateixa manera, mode i forma que esta estipulat i pactat en lo procalendat acte*¹⁰³. Tot i la rapidesa per acabar la feina, val a dir, Pau Costa va rebre l'últim pagament el tres de maig de 1718, quan estava enfeinat en l'obra de Palafrugell. Fou el seu fill, en Pere Costa també escultor, el qui va comparèixer davant els administradors per rebre l'últim pagament de la fàbrica del retaule: 173 lliures i 6 sous. Els endarreriments del pagament de l'obra eren habituals però encara més pel fet que la Universitat de la vila va admetre al 1715 que es trobava en una situació econòmica molt precària arran les exigències imposades per la Guerra de Successió: *obligacions forçoses per servei de Sa Magestat*¹⁰⁴.

Retornant al 1709, el retaule ja estava edificat i assentat a l'absis poligonal de la capçalera de l'església; cal imaginar tot un retaule de fusta encara sense daurar i sense policromar on s'evidenciaven les esclotxes i les cicatrius de la fusta treballada. Un treball artesanal digne d'admirar, car hom apreciava les empremtes de les traces dels escultors i dels fusters marcades a les imatges i a les columnes. El poble se sentia orgullós pel prestigi que suposava tenir un retaule tallat i edificat per un dels mestres escultors més important, i sobretot, essent un retaule dedicat al culte i a l'adoració de l'Assumpció de la Verge Maria. És un retaule biogràfic on s'explica la vida de Maria en quatre medallons: el seu naixement, la presentació, la visitació, i l'epifania. A part, un quadre pintat sobre el sagrari representant l'anunciació. Les imatges més rellevants esculpides són: Sant Josep, patró dels fusters; Sant Pere –patró dels pescadors- i Sant Pau, tots dos considerats els pares de l'església catòlica apostòlica i romana. També hom troba a Sant Francesc de Paula, també patró protector del flagell de l'època, la pesta juntament amb Sant Roc –qui tenia el seu retaule en una capella lateral-; molt important destacar la imatge de Sant Zenón, Patró de la Vila triat pel poble al 1664 i finalment al cor del retaule, la imatge de l'Assumpció de Maria. Totes les imatges envoltades per àngels, columnes, serafins, querubins i dalt de tot s'hi troba la imatge del pare etern.

¹⁰² BOSCH I BALLBONA, Joan: 2004, pàg. 76.

¹⁰³ Ibídem, 2004, pàg. 76.

¹⁰⁴ Ibídem, 2004, pàg. 76.

Abans de daurar i policromar el monument escultòric es necessitava uns mesos deixar el retaule ben assentat per assegurar la seva estabilitat a l'absis de l'església. El tres de juliol de 1711 s'encarregà a Erasme Vinyals, daurador de Barcelona, la posada en color del retaule pel preu de 450 dobles, o sigui 2.520 lliures barceloneses i segons el contracte els pagaments es realitzarien també en diferents terminis fins al 1716¹⁰⁵. Josep Maria Pons descriu com el contracte va ser realitzat pel mateix notari Jaume Arquer d'Arenys de Mar, avesat en estipular les condicions tècniques i jurídiques, com amb les intervencions anteriors de dit retaule. Vinyals va escollir com a fiadors seu, el seu germà Pere Pau Vinyals daurador de Barcelona i Fèlix Vinyals –Fill d'Erasme- pintor i daurador resident a Granollers. Els Vinyals eren una important família de dauradors. Primer de tot s'havia de desmuntar part del retaule, raó per la qual es deixava l'obra uns quants mesos “reposant” a la capçalera de l'església. Un cop desmuntaven les peces i les imatges més importants i abans de pintar-les per separat, tapaven les esclertes i les juntures i eliminaven les restes de les serradures, etc. Tot un treball artesanal molt laboriós.

En l'apartat jurídic i dins les pautes i els acords amb els dauradors, consten els fiadors com a principals pagadors; important la primera persona que s'hi troba: *el Magnífich Joseph Milans ciutadà Honrat de Barna, en la mateixa Vila de Arenys de mar populat, Joan Balís cirurgià, Agustí Pica, Francesc Ciutat, negociants, (...)*.¹⁰⁶ Es desconeix si el citat Agustí Pica era el mateix clavari anomenat pel Consell en època del segon retaule de Santacruz, o bé és el fill; s'haurà d'investigar més. És possible que aquesta branca de la família Pica sigui important dins el sector botiguer/negociant de la vila. Els fiadors (avaladors) anomenats són nombrosos i pertanyen als diferents sectors econòmics de l'època: negociants, cirurgians, teixidor de lli, mariners, calafat, adroguers, torner, apotecari, fuster, oller, boter, mestre d'aixa, pintor, corder, manyà, mestres de cases, sastre, pagès. Tots ells aportarien -si fos necessari- part dels seus guanys per al retaule major. Important remarcar la presència de Josep Milans, un dels germans que va ajudar als borbons durant la Guerra de Successió. Josep Maria Pons no detalla més sobre les persones citades, ni anomena el nom del clavari per la fabricació d'aquest tercer retaule. Només detalla els administradors: (...) y en aqueix nom

¹⁰⁵ BOSCH I BALLBONA, Joan: “*Erasme Vinyals daurador, ciutadà de Barcelona va ser contractat el 3 de juliol de 1711 per a daurar el retaule major d'Arenys de forma que del paviment estant de la mateixa Església, mirant d'una part i altra, no se pugui veure cosa alguna de dit Retaule sens dorar*”, 2004, pàg. 117.

¹⁰⁶ PONS I GURI, Josep Maria: 1944, pàg. 29.

*Administrador y General Governador de las rentas y emolumentos de dichas respectivas Iglesias, Mathias Torras y Jaume Lladó preveres en dita Parroquial iglesia de Sancta Maria de Arenys de Mar Beneficiats, com a Administradors de la fàbrica de dit retaule major fahedora, per dit Rnt. Rector elegits i anomenats (...)*¹⁰⁷. Seria important repassar la documentació notarial i parroquial per trobar tota l'organització institucional de la vila i també ampliar la recerca sobre l'organització econòmica establerta per part dels administradors i del possible clavari d'aquesta última obra.

Josep Maria Pons, per corroborar i assegurar que els dits pagaments de la policromia i el daurat foren els estipulats segons els acords, va recercar els possibles documents i les èpoques, però en el seu moment no va trobar ni als manuals de l'Arxiu de Protocols de la Vila ni als llibres de l'Arxiu Parroquial d'Arenys cap prova. Afegeix en la seva descripció, probablement l'administració de la fàbrica del retaule va portar els comptes per separat. A dia d'avui Aurora Pérez Santamaría explica, a Arenys de Mar el pagament es fixava també per períodes anuals. També, tal i com estipula el contracte el període d'acabament del daurat tenia que tenir una durada de cinc anys; o sigui s'hauria d'haver acabat al 1716. Tanmateix, Pérez aporta una època de pagament realitzada al daurador Erasme Vinyals el cinc de juliol de 1713 trobada a l'Arxiu Notarial d'Arenys i realitzada per en Jaume Arquer: *Època al daurador Erasme Vinyals a compte del seu treball al retaule major de l'església parroquial d'Arenys de Mar, realitzada per el Notari Jaume Arquer*¹⁰⁸. Malgrat aquesta última evidència, encara hi ha un important buit de documents sobre l'acabament definitiu de l'obra. Tot i així, existeix una prova demostrant l'autoria de la feina de policromia i daurat feta pels Vinyals, una inscripció trobada en un cubell d'un dels medallons representant la nativitat de Maria:

*Arasme Vinyals, mestre de Barcelona, daurador, y
Felix Vinyals, jove pintor, me fecit 1712*¹⁰⁹.

D'aquesta inscripció feta pels Vinyals s'atribueix la finalització definitiva de les obres del retaule major de Santa Maria d'Arenys; però com explica Aurora Pérez Santamaría, no necessàriament es pot atribuir aquesta any inscrit al cubell com l'any de finalització

¹⁰⁷ PONS I GURI, Josep Maria: 1944, pàg. 24.

¹⁰⁸ PÉREZ I SANTAMARÍA, Aurora: 1998, pàg. 591.

¹⁰⁹ *Ibidem*: 1944, pàg. 13.

de l'obra. En tot cas, pot assenyalar l'acabament de la intervenció de certs treballs dels dauradors¹¹⁰, però no utilitzar-ho com l'acabament definitiu.

¹¹⁰ PÉREZ SANTAMARÍA, Aurora: 1998, pàg. 54.

Conclusió:

L'estudi de la construcció del retaule major en plena Guerra de Successió, vinculat amb la societat catalana entre els segles XVII i XVIII, posa de manifest la importància d'ampliar la recerca a partir de la documentació estudiada. El final del mil·lenni i el començament del mil·lenni són uns anys per investigar i aprofundir més sobre la societat, en aquest cas tant a partir del retaule major de la Parròquia d'Arenys de Mar com amb la Família Milans. Queden interrogants per resoldre.

Primer de tot, es pot recercar quina possible vinculació tenia la família Milans amb la fabricació del retaule major de la Parròquia de Santa Maria d'Arenys. El fet que el tercer retaule es construís en plena Guerra de Successió i que en Josep i en Segimon Milans proveïssin als borbons durant el setge de Barcelona entre els anys 1713 i 1714, mostra la importància de seguir la recerca sobre aquesta família, tant a nivell polític com a nivell econòmic i social. Cal destacar el treball de recerca de Carmen Eulalia Bencomo sobre els Milans, gràcies a la seva aportació, deixa la porta oberta a possibles noves perspectives d'investigació i anàlisi. A més, altres negociants d'Arenys vinculats amb el retaule, com és el cas de la família de l'Agustí Pica, poden esdevenir peces importants per encaixar dins els negocis de mercaders i botiguers juntament amb els Milans, aproximant més quina fou la realitat social de la vila arenyenca i de Catalunya.

I per acabar, els estudis realitzats sobre el retaule major d'Arenys de Mar donen una aproximació de la quotidianitat arenyenca de l'època, però com en el cas dels Milans, encara queden documents per trobar i analitzar. Per ara les dates d'inici i acabament de la construcció del retaule major continuen essent de 1706 fins al 1712, coincidint en una època bèl·lica que va marcar tota la societat catalana i particularment la comarca del Maresme com s'ha pogut demostrar. Seria interessant poder ampliar l'estudi sobre l'emprenedoria dels oficis, l'economia i les finances de la societat de Santa Maria d'Arenys durant la Guerra de Successió.

Bibliografia:

ALBAREDA, Joaquim: *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*. Editorial Empúries, Barcelona, 2000.

ALBAREDA, Joaquim; GIFRÉ I RIBAS, Pere: *Història de la Catalunya Moderna. Segles XVI-XVIII*. Ediuoc, Barcelona, 1999.

ALCOBERRO, Agustí; ESPINO, Antonio: *Catalunya durant la Guerra de Successió. Volum I. Àustries contra Borbons. Catalunya durant el Regnat de Carles II. Narcís Feliu de la Penya*. Ara Llibres, Barcelona, 2006.

BENCOMO MORA, Carmen-Eulalia: *La familia Miláns. Comercio y Nobleza en la Cataluña del siglo XVIII*. Tesis de Llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1983.

BOSCH I BALLBONA, Joan: *L'Esplendor de Santa Maria d'Arenys de Mar*. Ed. Pòrtic, Barcelona, 2004.

CAPDEVILA I MUNTADAS, Alexandra:
La petita burgesia mercantil al Maresme als segles XVII i XVIII. *Sessió Estudis Mataronins*. Núm. 19, 2002, pàg. 151-164.

Entre la vinya i el comerç: els orígens de l'expansió econòmica del Maresme a l'època moderna. Documenta Universitària, Girona, 2006.

Cosas de pagesos no volen tenir coses per mar. Les pautes de consum de la pagesia maresmenca als segles XVII i XVIII. *Sessió d'Estudis Mataronins*, Núm. 24, 2007, pàg. 117-131.

DANTÍ I RIU, Jaume; SERRA I PUIG, Eva; GUAL I VILÀ, Valentí; ALCOBERRO, Agustí; FONT I GALORERA, Jaume: *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna. Barcelona i la xarxa urbana catalana als segles XVI-XVIII*. Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 2005.

DANTÍ I RIU, Jaume:
Aixecaments populars als Països Catalans. 1687-1693. Editorial Curial, Barcelona, 1990.

Catalunya entre el redreç i la revolta: afebliment i diferenciació social. *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, núm. 30, 2012, pàg. 55-76.

ESPRIU I MALAGELADA, Agustí: *Aproximació històrica al mite de Sinera*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2010.

FORN I SALVÀ, Francesc: *El Corpus de 1714. La Marina de Llevant durant la Guerra de Successió*. Fundació Iluro, Mataró, 2016.

GIMÉNEZ I BLASCO, Joan: *Mataró en la Catalunya del segle XVII: un microcosmos en moviment*. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 2001.

LOBATO FRANCO, Isabel: *Compañías y negocios en la Cataluña preindustrial. (Barcelona 1650-1720)*. Universidad de Sevilla, Sevilla, 1995.

MOLAS I RIBALTA, Pere: *Comerç i Estructura Social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*. Editorial Curial, Barcelona, 1977.

OLIVA I RICÓS, Benet:

La Generació de Feliu de la Penya: Burguesia Mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona. Edicions Universitat de Lleida, Lleida, 2001.

Els Proveïdors Catalans de l'exèrcit borbònic durant el setge de Barcelona de 1713/1714. Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols núm. XXXIII, Barcelona, 2014.

PONS I GURI, Josep Maria; SOLÉ, Tiona; FONT BATLLE, Mariona: *Arenys de Mar: una llarga relació amb la mar*. Catàleg Exposició. Edita Museu d'Arenys de Mar, Arenys de Mar, 2003.

PONS I GURI, Josep María:

L'Església Parroquial de Santa Maria d'Arenys de Mar. Publicació de la Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar, Arenys de Mar, 1985.

Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una Vila. Arenys de Mar, 1574-1720. Ajuntament d'Arenys de Mar. Pagès Editors, Lleida, 1999.

El Retablo Mayor de Arenys de Mar, obra de Pau Costa. *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*. Vol. II-4. Ayuntamiento de Barcelona, Barcelona, 1944.

RODRÍGUEZ FITA, Montserrat: *Arenys de Mar 1714. Un poble en peu de guerra*. Catàleg Exposició. Ajuntament d'Arenys de Mar, Arenys de Mar, 2014.

SANTAMARÍA PÉREZ, Aurora: *Escultura barroca a Catalunya. Els tallers de Barcelona i Vic (1680-1730 ca.): projecció a Girona*. Editorial Virgili & Pagès, Lleida, 1988.

SERRANO I MÉNDEZ, Alexis; ALMUZARA, Rosa: *El Maresme en la línia del temps de la guerra de Successió (1702-1714). Col·lecció documents i estudis maresmencs n°1*: Edita Consell Comarcal del Maresme, Mataró, 2015.

TORRAS I RIBÉ, Josep Maria:

Els corresponsals del comerç català amb Europa al començament del segle XVIII. Recerques/ Història, Economia i Cultura. Núm. 23, 1990, pàg. 115-139.

Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica. 1713-1715. Editor Rafael Dalmau, Barcelona, 2005.

La guerra de Successió i les seves conseqüències: el segle XVIII al Maresme. El Masnou, 26 d'octubre de 2013, *VII TROBADA D'ENTITATS DE RECERCA LOCAL I COMARCAL DEL MARESME*. 158 p.

OLIVA I RICÓS, Benet. *La Guerra de Successió i el Maresme: una visió econòmica*. Centre d'Estudis Vilassarencs, pàg. 15-27.

FORN I SALVÀ, Francesc: *La crònica de Francesc Bellsollell de La Torre: una visió dels fets de 1713 i 1714 a Sant Martí i Santa Maria d'Arenys*. Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt, pàg. 115-129.

VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals. Volum II. Medi històric*. Edicions 62, Barcelona, 1964.